

SOSYAL SERMAYE VE İBN-İ HALDUN'UN ASABİYET DÜŞÜNCESİ

Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL¹

“Geçmiş, geleceğe, suyun suya benzemesinden daha çok benzer.”

Ibn Haldun

Özet:

Sosyal bir varlık olan insanın birlikte yaşaması zorunlu olduğundan bu birlikteliğin belirli kurallarının olması kaçınılmazdır. Aksi takdirde iktisadi, siyasi ve askeri konularda hedeflediği başarıyı elde edemeyecek olan bireyin ve toplumun temel ihtiyaçlarını dahi karşılaması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle her alandaki başarı için gerekli olan sağlıklı bir sosyal düzen için sosyal sermaye güven düzeyini temel alırken, İbn-i Haldun'un asabiyet düşüncesi ise aidiyet ve bağlılığı dikkate almaktadır. Bir toplumda bireylerin birbirlerine güvenini yansıtan sosyal sermaye; kaynakların etkin kullanılması, bürokrasinin ve iç güvenlik harcamalarının azalmasıyla, adil ve fedakârca çalışmayla ülkenin iktisadi kalkınmasına imkân tanımaktadır. Asabiyet düşüncesi ise bireylerin içinde buldukları topluma olan bağlılıkları sayesinde ortak hedefler için beraberce mücadele vermeleriyle ilgili toplumun özellikle düşmanına karşı zafer elde etmesine imkân vermektedir. Elde edilen bu zaferle sağlanan güvenli ortam sayesinde bireylerin ve devletin mülk edinmesi daha kolay olmaktadır. Görüldüğü üzere gerek sosyal sermaye anlayışında gerekse asabiyet düşüncesinde toplumların iktisadi ve siyasi başarılarının temellinde uyumlu bir sosyal birliktelik yatmaktadır. Dolayısıyla bugün az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin mevcut iktisadi ve siyasi sorunlarını çözebilmeleri için ilk yapmaları gereken şey sağlıklı bir sosyal yapının tesis edilmesi gerçeği olduğu göz ardı edilmemelidir.

Anahtar kelimeler: Sosyal sermaye, İbn-i Haldun, Asabiyet.

Abstract:

The human being is a social being, is forced to live together, and it is inevitable certain rules of this association. Otherwise, individuals and communities, will not be possible to achieve success targeted in economic political and military issues and even meet their basic needs. Therefore, trust level is basic according to social capital, for a healthy social order while Ibn Khaldun's idea of asabiyyah, takes into account the sense of belonging and loyalty necessary for success in all areas. Social capital reflects the confidence to each of the individuals in a society; effective use of resources, and permits the reduction of bureaucracy and internal security expenditure and the economic development of the country with just and selfless work. The thought of asabiyyah, as a result of fighting together for common goals with their commitment to their community of individuals involved in the community, especially allow to achieve victory against the enemy. The property acquisition be easier, for individuals and the state, by provided a safe environment with this victory. As it can be seen, social cohesion lies in a harmonious society, both in understanding of social capital and though of asabiyyah, based on the economic and political success of any society. Therefore, today in order to solve the current economic and political problems of underdeveloped and developing countries, are required to establish a healthy social structure.

Keyword: Social Capital, Ibn Khaldun, Asabiyyah

1. GİRİŞ

Milletlerin özgün hallerini koruyarak, güven içinde ve yüksek bir refah düzeyinde varlıklarını sürdürebilmeleri, öncelikle etkin bir siyasi, içtimai ve iktisadi yapı ile mümkündür. Bu bağlamda ilgili toplumun birinci derece ihtiyaç duyduğu değer, hiç şüphesiz yeraltı ve yer üstü zenginliklerden ziyade; kendi içindeki yardımlaşma, dayanışma, fedakârlık ve diğerkâmlıkta bulunabilme hasletleri olduğundan şüphe yoktur.

Bu bağlamda güncel yazında **sosyal sermaye** olarak ifade edilen güvene dayalı yoğun ve kaliteli iletişim düzeyi ile İbn Haldun'un *Mukaddime*'sinde geniş yer bulan; kendini içinde yaşadığı topluma ait hissetme ve onun iktisadi anlamda refahı ve düşmanlarına karşı da güçlenmesi için özverili çalışma ve fedakârlıkta bulunma duygusu olan *asabiyet*, bu manada güçlü benzerlikler arz etmektedir.

¹ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İ.İ. ve İd. Bil. Fak., İktisat Bölüm Başkanı/Burdur
E-Posta: mkaragul@ mehmetakif.edu.tr

Toplumların iktisadi ve siyasi alandaki başarısıyla pozitif ilişkisi birçok çalışmada ortaya konan sosyal sermaye; (Bjornskov, 2005: 2-3) ve (Bassani, vd. 2001: 14) normlar, iletişim ağları ve güven olmak üzere üç faktöre dayanmaktadır. Bunların içinde yine en dikkat çeken kuşkusuz güven düzeyidir. Söz konusu güven, bir toplum kesitinin kendi içindeki yatay, yönetenle yönetilenler arasındaki dikey karakterli güvene dayalı ilişkilerin yoğunluğunu ifade etmektedir (Karagül, 2012: 91-96).

Sosyal sermayenin, etkilerinin en açık izlendiği iktisadi alanda; bireylerin özverili çalışması, kaynakların daha etkin kullanılması, işlem maliyetlerinin ve bürokratik işlemlerin azalması, iç güvenlik harcamalarının asgari düzeye inmesi ve gelir dağılımının daha adil olması gibi etkenlerle iktisadi gelişmeye önemli katkı sağladığı bilinmektedir (Fukuyama, 2000: 57-86).

İbn Haldun'a göre ise milletlerin ve onların oluşturduğu devletlerin, varlığını güçlü bir şekilde ve uzun süreli devam ettirebilmeleri o ülkedeki insanlar arası asabiyet duygusunun yoğunluğuna bağlıdır (Uludağ, 2012: 94-101). Çünkü İbn Haldun'a göre asabiyet, insanın içtimai yönünü ortaya koymasından önemli bir rol üstlenmektedir. Bireyin kendisini, içinde bulunduğu topluma ait hissetmesi ve onun varlığının kendi varlığı için ön şart olduğunu düşünmesi, toplumla birlikte kendisinin de güvende olacağını ortaya koymaktadır. Bu nedenle bir toplumun güçlenmesi ancak bütün bireylerin birbirleriyle uyumlu ve güvenilir bir yaşantı sürdürmeleri ile mümkün olabilecektir (İbn Haldun, 2012: 373-380).

Görülmektedir ki gerek bugün sosyal sermaye olarak ifade edilen toplumdaki güven düzeyi, gerekse İbn Haldun tarafından dile getirilen, içinde bulunduğu topluma ait olma hissi ve onun için fedakârlık yapma şeklindeki davranış biçimi olarak ifade edilen asabiyet olgusu, özellikle etkileri yönüyle birbirleriyle önemli ortaklıklara haiz olduğu görülmektedir. Çünkü güvenebildiğin bir kişi, aynı zamanda kendini ona yakın hissettiğin bir insandır.

2. SOSYAL SERMAYE ve TOPLUMSAL KALKINMA

Son iki yüzyıl boyunca sermaye olgusunun, hep para ve paranın satın alabileceği maddi değerlerden oluştuğu şeklinde algılanmasına karşılık, son yıllarda insan ve insana ait farklı değerlerin sermaye olarak kabul görmeye başlaması, aslında birçok açıdan önemli bir değişim sürecinin başlaması anlamına gelmektedir. Bu nedenle öncelikle sosyal sermaye olgusunun her yönüyle ele alınması ve daha sonra ilgili kavrama ait değerlerin iktisadi ve içtimai sahalardaki etkileri üzerinde durulmasının daha yararlı olacağı söylenebilir.

2.1. Sosyal Sermayeyi Anlamak

Sosyal sermaye, ülkelerin ekonomik ve sosyal faaliyetlerinde, toplumsal hayata ait dinamiklerin etkilerini ortaya koymayı amaçlayan sosyal içerikli yeni bir kavramdır. Söz konusu kavramın tek tanımını yapabilmek oldukça zor olmasına rağmen, en basit şekil ile *sosyal sermayeyi; en az iki kişi arasında, güvene dayalı bir şekilde kurulabilen iletişim imkanı*, biraz daha geniş bir tanımlamayla, *toplumu oluşturan fertler, sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları arasındaki koordinasyon faaliyetlerini kolaylaştırarak toplumun üretkenliğini arttıran, güven, norm ve iletişim ağı özellikleri* (Temple, 2000: 23) şeklinde tanımlamak mümkündür. Ekonomik açıdan ise *sosyal sermaye, kişi ve kurumlar arası güvene dayalı ilişkilerin, ekonomik etkinliğe ve üretime yansımaları* şeklinde tanımlanması mümkündür.

Bu çerçevede söz konusu kavramın iktisadi boyuttan tanımlanması: her türlü sosyal değerlerin, ilişkilerin ve yapıların, iktisadi sahada sağladığı pozitif etkiler bütünü şeklinde yapılabilir. Ancak sosyal içerikli konularda tam bir uyum söz konusu olmadığından, sosyal sermaye hakkında da tek bir tanım yapabilmek mümkün değildir. Dolayısıyla yukarıdaki açıklamalara ek olarak, sosyal sermaye hakkında daha başka tanımlamalar da yapmak imkân dâhilindedir.

Bu manada sosyal sermaye üzerine yapılan çalışmalar, kişi ve kurumlar arası dikey ve yatay her türlü iletişimin fiziki, yasal ve ahlaki açılardan olabilirliği ile bunların ne ölçüde güvene dayandığını analiz etmektedir. İlgili çalışmaların genel amacı ise kişi, kurum ve kuruluşlar arası söz konusu ilişkilerin, toplumun ekonomik ve sosyal içerikli genel amaçlarına ulaşmada ne ölçüde katkı sağladığının tespitine dayanmaktadır (Schuller, 2000: 3-9).

Sosyal sermaye konusunda yapılan değerlendirmelerin genel olarak; sosyal normlar, güven ve iletişim ağı ekseninde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda sosyal sermaye olgusunun, topluma yön veren ahlaki değerlere, kültürel ve siyasi yapı ile eğitime göre şekillendiğini de söylemek mümkündür. Dolayısıyla; iyi niyet, hoş görü, adalet, iyilik, güzellik, sevgi, arkadaşlık ve geleceğe duyulan güven gibi maddi olmayan pozitif (manevi) değerlerin, toplumda oynadığı rolün etkisinin, aslında zannedilenden çok daha fazla olduğu dikkatlerden kaçırılmamalıdır (OECD, 2001: 41).

Bu noktada konunun daha iyi anlaşılabilmesi için sosyal sermayenin alt yapısını teşkil eden; sosyal normlar, güven ve iletişim ağları kavramlarının, biraz olsun detaylı açıklanmasında yarar bulunmaktadır.

2.1.1. Sosyal Normlar

Bireylerin bir toplumda belirli yer, zaman ve olaylar karşısında nasıl düşünceleri ve davranışları gerektiğini belirleyen ve hatta öyle davranmaya zorlayan kurallara sosyal norm adı verilmektedir. Söz konusu kurallar bütünü en genel haliyle, yazılı olanlar ve olmayanlar şeklinde iki kategoride incelemek daha doğru olacaktır.

Bunlardan ilki olan *Resmi Normlar*; kanunlar, tüzükler, yönetmelikler gibi devletin yetkili organlarınca düzenleyip, uygulamaya konan, gerektiği zaman aynı yetkili kurum tarafından değiştirilebilen, devletin ve sosyal düzenin korunmasını ve devamını amaçlayan yazılı kurallardır. Bu kurallara uymamak belli bir cezai karşılık gerektirir.

Diğeri yazılı olmayan *Sosyal Normlardır*: Toplumun tarihi tecrübelerine dayalı birikimlerinden oluşan, toplumun bugünkü ve gelecekteki hayat tarzını şekillendirmesi beklenen; örf, töre, adet, gelenek, görenek ve genelde dini temelli toplumun kültürel dinamiklerinden oluşan değerler bütünüdür.

Örf ya da töre, toplum yaşamında yararlı ve gerekli olduğuna ortaklaşa inanılan; kimi yerde yasa ve ahlakın yerine geçebilen, yaptırım gücü olan kurallardan oluşur.

Adet ise millet tarafından alışılmış ve yaygın olarak kullanılan, bayramda akraba ve ahabap ziyaretleri yapmak şeklindeki davranış biçimleridir. Bunlar kuşaktan kuşağa kültürel değer olarak aktarılır. Bunlara uymamanın karşılığında, mali ve fiziki bir ceza olmamakla birlikte, toplum tarafından ayıplanma ve dışlanma söz konusu olabilmektedir.

Dini kurallar da insanların Yarattıcı İrade ve diğer insanlarla ilişkilerini düzenler. Sevap ve günah gibi öbür âleme dair yaptırım çeşitleri bulunmaktadır.

Yazılı olmayan normların diğer bir boyutu dini ve kültürel değerlerden oluşan ahlâk kurallarıdır. Bu normlar, insanların kendi nefislerine, diğer insanlara ve hatta öteki canlı ve bitkilerle, doğaya karşı vazifelerini ve nasıl davranmaları gerektiğini belirten yazılı olmayan sosyal değer niteliğindeki kurallardan oluşmaktadır (Karagül, 2012: 94).

Yukarıda özetle bahsedilen sosyal normların özelliklerini ve etkilerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Ortak hayat sürecinde ya da merkezi otorite tarafından oluşturulurlar.
- Sosyal değerlerin somut şeklidir.
- Bireysel ve toplumsal kontrolü sağlarlar.
- Toplumun düzen ve devamlılığını temin eder.
- Bireylerin davranışlarını sınırlayan emir, yasaklardır.
- Toplumdan topluma veya zamanla değişebilir.
- Uymayanlar kamu tarafından ya da toplum nazarında cezaya maruz bırakılır.

Ülkede, söz konusu bu normlara itibar edenlerin ve gereğini yapanların oranının yüksekliği nispetinde, sosyal yapıda bir uyum ve bütünleşme, beraberinde de sosyal sermayenin aradığı güven ortamının oluşacağı muhakkaktır.

2.1 2. Güven

Güven faktörü, insanın gereksinim duyduğu ve temin etmeye çalıştığı; yeme, içme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının da önüne geçebilen ve hayatını sürdürebilmesi için zaruri olan en önemli hayat alanı özelliğidir. Çünkü insanın hayatını devam ettirebilmesi ve bunun için gerekli olan iktisadi ve sosyal faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri, öncelikle güvenli bir ortamın varlığıyla mümkündür.

Kişinin yaşadığı ortamda; canına, malına, kişilik haklarına, yakınlarına, sevdiklerine ve de kutsal addettiği değerlerine hiç bir şekilde saldırı olabileceğine ihtimal vermemesi ya da küçükte olsa böyle ihtimale karşı çevresinden her halükarda yardım ve destek alabileceğine inanması, ilgili kişi açısından aranan güven ortamının varlığı anlamına gelmektedir. Bireyin böyle bir sosyal ortamda yaşıyor olması, doğal olarak kendisinin ilgili topluma karşı sorumluk duygusunu geliştirecek ve nihayetinde onun ait olduğu toplum için bir şeyler üretme çabasında olmasına katkı sağlayacaktır.

Böylesi toplumsal yapıda her bir bireyin çevresindeki insanlara, çevresindekilerin de o kişiye inanmaları ve güvenmeleri, ilgili sosyal ortamda sağlıklı iletişim kurabilmenin temel koşulunu teşkil edeceğinden şüphe yoktur.

2.1.3. İletişim Ağları

Bir toplumda, yatay ve dikey kesitte yer alan kişi ve örgütlerin bir birleri ile karşılıklı iletişim kurmalarına imkân sağlayan; fiziki, yasal, örfi ve davranış şekillerine bağlı imkân ve ortamlar, iletişim ağları olarak tanımlanmaktadır.

Bu noktada; aynı sosyal düzlemdeki kişiler arası ilişkiler yatay ilişki düzeyini, ast üst düzlemdeki kişi ve örgütler arası ilişkiler de dikey kesite örnek ilişkileri temsil etmektedir. Bunları; bireylerarası ve kurumlar arası ile bireylerle kurumlar arası olmak üzere üç farklı düzlemde incelemek gerekmektedir.

Ulaşım ve haberleşme araçlarının sunduğu imkânlar, iletişim ağlarının fiziksel boyutunu yansıtırken, yasal ve örfi tarafını da kanuni düzenlemelerle, örfi kuralların bireyler ve örgütler arası iletişime getirdiği sınırlama ya da serbestlikler oluşturmaktadır. Özellikle bireylerarası ilişkilerde, kişilerin birbirine karşı iletişim kurmada açık ya da kapalı bir tutum sergilemelerini de konunun davranış boyutu olarak değerlendirmek olasıdır.

Görüldüğü şekliyle sosyal sermayenin temellendiği üç faklı faktör olan; normlar, güven ve iletişim ağları, aslında her biri bir diğeri ile bağlantılı sosyal değerleri ifade etmektedir. Bu noktada, öncelikle toplumun ortak değerler etrafında bütünleşmesi gerektiği ve bu bütünleşmenin doğuracağı güven ortamının ise kurulması beklenen ilişkilerin alt yapısını oluşturacağı dikkatlerden kaçmamalıdır. Bu arada sosyal ilişkilerin kalitesini belirleyen bir diğeri önemli bir unsur olarak, sosyal ağların kalitesi karşımıza çıkmaktadır (Sobel, 2002; 150).

2.2. Fiziki, Beşeri ve Sosyal Sermayenin Karşılaştırılması

Son dönemde iktisat yazınına *Beşeri sermaye* ile birlikte *sosyal sermaye* kavramlarının yoğun olarak girmiş olması, klasik sermaye kavramında önemli ölçüde anlam kaymasına yol açmıştır. Sermaye kavramı bugüne kadar fiziki bir anlam ifade ederken, son yıllarda içsel büyüme teorileri kapsamında *beşeri* ve *sosyal sermaye* kavramlarının gündeme gelmesiyle, sermaye faktörünün fiziki bir değer içermesi kadar, fiziki olmayan değerleri de içine alabilen çok daha geniş kapsamlı bir üretim faktörü olduğu artık kabul edilmektedir (Yülek, 1997: 9). Dolayısıyla yeni bir kavram olan *sosyal sermaye* olgusunun fiziki sermaye ile bazı ortak ve farklı yönleri bulunmaktadır.

Fiziki sermaye ile sosyal sermaye arasındaki benzerlik, varlığı nispetinde üretime yaptığı pozitif katkılarıdır. Bu özellik esas itibarıyla güvene dayalı sosyal ilişkilerin *sermaye* olarak kabul görmesinin sebebinin de oluşturmaktadır.

Fiziki ve sosyal sermayenin her ikisinin oluşumu ve birikimi ile üretime koşulması ciddi anlamda maliyet ve uğraşı gerektirmektedir. Ancak sosyal sermaye alanında birikim yapabilmek, fiziki sermayeye göre daha farklıdır. Çünkü bu amaç doğrultusunda yapılması gerekenler, ağırlıklı olarak sosyal içerikli faaliyetlerden oluşmaktadır.

Sosyal sermayenin fiziki sermayeden bir başka farkı, statik olmamasıdır. Çünkü sosyal sermaye beşeri sermayede olduğu gibi devamlı değişken bir yapıya sahiptir. Bu manada, sosyo-ekonomik yapıdaki ve hukuk sistemindeki değişimler ile toplumsal yapıyı oluşturan diğeri dinamiklerdeki farklılaşma süreci, olumlu veya olumsuz manada sosyal sermayeyi etkilemektedir. Öte yandan sosyal sermayenin dinamik bir yapıya sahip olması sebebiyle kullanılmadığı zaman stoklanması mümkün değildir. Bu nedenle sosyal sermayenin kullanım dışı olduğu her zaman dilimi, onun kaybı anlamına gelmektedir.

Sosyal sermayenin fiziki sermayeden ayrıldığı önemli bir başka yönü ise, tarafsız olmamasıdır. Fiziki sermaye, kullanılıp kullanılmama ve nerede ne zaman kullanılacağı konusunda tamamen yansızdır. Fakat sosyal sermaye hakkında aynısını söylemek mümkün değildir. Çünkü sosyal sermaye kendisi bizatihi üretimde yer almamaktadır. Ancak, beşeri ve fiziki sermaye ile diğeri üretim faktörlerini kullanım yetkisini elinde bulunduran kişilerin, çalışma hedeflerinin belirlenmesinde ve bu doğrultudaki faaliyetlerin yönlendirilmesini ve gerçekleştirilmesini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Bu nedenle sosyal sermayenin varlığı pozitif bir değer ifade ederken, yokluğu diğeri sermayelerde olduğu gibi tarafsız değil, negatif bir değere işaret etmektedir. Bu anlamda, eğer fiziki sermaye yoksa sadece yokluğunun sıkıntısı konu olmaktadır. Ancak, sosyal sermayenin yokluğu, mevcut kaynakların yansız kullanılmasına değil, ülke ve toplumun genel çıkarlarının aleyhine kullanılmasına yol açabilmektedir.

2.3. Sosyal Sermayenin Ölçülmesi

Ölçülebilirlik, ekonomik faktörler için her zaman önemli bir tartışma konusu olmuştur. Aynı şekilde sosyal sermayenin ölçümü ve değerlendirilmesi önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü diğeri üretim faktörlerinde olduğu gibi sosyal sermayeyi ölçmenin güvenilir ve tek bir metodu bulunmamaktadır. Bu nedenle sosyal sermayeyi net olarak ölçmek de pek mümkün değildir (Fukuyama, 2000: 9). Ancak sosyal sermayenin varlığının bir dizi yansımalarını sosyal ve ekonomik alanda gözlemlemek mümkündür.

Herhangi bir topluma ait sosyal sermayenin hangi boyutta olduğunun anlaşılabilmesi için ilgili toplum üzerinde gözlem ve anket türü bir dizi analizler yapmak gerekmektedir (Siegler, 2014: 3). Bu konuda, ilgili toplumdaki mala ve cana yönelik suçların oranı, kişiler arası alacak-borç ilişkilerinde senet kullanma oranı, ticari işletmelerin ne ölçüde kişi ve aile boyutunu aşip anonimleştiği ve kamudaki bürokratik işlemler ile yolsuzluklar ve boşanmaların yoğunluğu konuları üzerinde durulması gereken önemli kriterlerdir (OECD, 2001: 43). Adı geçen göstergelerdeki artışlar, söz konusu toplum açısından sosyal sermayenin zayıflığına işaret etmektedir.

Tablo: 1 Bazı Ünelere ait Güven Düzeyi (%)

Norveç	74.2	Japonya	39.1
İsveç	68.0	İngiltere	30.5
Finlandiya	58.9	İtalya	29.2
İsviçre	53.9	Güney	28.2
Yeni Zelanda	51.2	Rusya	26.2
Kanada	42.8	Fransa	18.8
Endonezya	42.5	Romanya	20.3
Avusturalya	46.1	Arjantin	17.6

Hollanda	45.0	İspanya	20.0
Almanya	36.8	Malezya	8.8
ABD	39.3	Türkiye	4.9
Hong Kong	41.1		

Kaynak: Dünya Değerler Anketi (2005-2009)

Sosyal sermayenin ölçülebilmesi için başvurulacak diğer bir uygulama ise anket türü çalışmalardır. Bu amaçla değişik türlerde sondajlama usulü araştırmalar yapılmaktadır. Bu konuda 1981/84, 1990/94, 1995/98, 1999/04, 2005/09 ve 2010/14 yıllarında yapılan *Dünya Değerler Araştırmalarının* önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu anketlerde deneklere “*Sizce genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla bir ilişki kurarken veya iş yaparken çok dikkatli olmak mı gerekir?*” şeklinde bir soru yöneltilmiş ve değişik ülkelerden çok farklı cevaplar alınmıştır. Tablo: 1’de yer alan değişik ülkelere ait değerler, yukarı ki soruya “Evet insanların çoğunluğu güvenilirdir” şeklindeki bir cevaba ait verilerdir. Bu Tabloda, az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş statüdeki bir dizi ülkeye ait güven endeksi verileri yer almaktadır. Söz konusu güvenilirlik rakamları ile ülkelerin ekonomik gelişmişliği arasında doğrusal bir ilişki görülmektedir. Bu kapsamda sanayileşmiş ülkelerindeki güven düzeyinin yüksek oluşunun ilgili ülkelerdeki gelişmeyi tek başına açıkladığını söyleyebilmek mümkün olmamakla birlikte, güven olmadan da söz konusu kalkınmayı gerçekleştirmek olası görülmemektedir.

2.4. Sosyal Sermaye ve Toplumsal Kalkınma

Sürdürülebilir uzun vadeli kalkınma politikalarının en önemli unsurlarından olan sosyal sermayenin, son dönemde gerek akademik çevrelerde, gerekse çalışma hayatında ve hatta kamu alanında üzerinde yoğun çalışmalar yapılan, en güncel ve ilgi çekici konulardan biri olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu bağlamda dikkat çeken bir başka husus ise söz konusu kavramın, gelişmiş olan ülkelerde oldukça yoğun bir şekilde ele alınmasına rağmen, içeriğine çok daha acil ihtiyaç duyan Türkiye’nin dâhil olduğu birçok azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkede, sanki böyle bir kavram ve olgu yokmuş gibi bir tutumla karşı karşıya kalınmasıdır. Bu çerçevede ilgili ülkelerdeki kamu, özel ve akademik çevrelerde iktisadi yetersizliklerin, hep fiziki ve finansal sermaye yetersizliği ile açıklanmaya çalışılması bu manada oldukça manidardır. Son yılların en önemli ekonomik ve sosyal kavramlarından olan sosyal sermaye olgusu, ülkelerin ekonomik, siyasi ve sosyal alanlardaki başarılarıyla doğrudan ilgili bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Woodhouse, 2006: 84).

Bireyler arası, ekonomik, siyasi, dini ve etnik farklılığa dayalı toplum kesimleri arası, kurumlar arası ve de yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkilerin kısıtlılığı ve güven ortamından uzak olması, sosyal sermaye yetersizliği olarak kabul görmektedir. Böylesi bir sosyal yapıda, iktisadi, sosyal, kültürel ve de askeri konularda yapılabilecek fazla bir şey olduğunu söylemek oldukça zor olsa gerek. Dolayısıyla, sosyal sermayenin yokluğu, diğer hiçbir iktisadi ve sosyal değer ile kıyas edilmeyecek ölçüde ağır bir maliyete neden olacağı inkâr edilemez. Çünkü güven ortamının yokluğu, toplumsal çatışmaya ve sonuçta eldeki varlıklarında heba edilmesine neden olabilirken, varlığı karşılıklı dayanışma ve işbirliği ile özverili çalışmayı sağlayarak, eksik olan iktisadi varlıkların oluşmasına katkı sağlayacaktır. Bundan dolayı her alandaki başarının öncelikle sosyal sermaye varlığı ile mümkün olabileceği göz ardı edilmemelidir. (Sarıbaş, 2007: 2-4)

Sosyal sermayenin önemini sermaye kavramı nedeniyle, sadece ekonomik sahaya sınırlı tutmamak gerektiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Çünkü sosyal sermaye, iktisadi alanda müspet etkisini göstermeden önce; toplumsal, kültürel, politik ve hatta askeri alanlarda olumlu yansımalarını gösterecektir ki ancak sağlıklı bir sosyal yapının ürünü olabilecek ekonomik başarı, bundan sonra söz konusu olabilsin. Görülmektedir ki sosyal sermaye, insana ait her alan ve koşulda mutlak etkisini gösterebilen, varlığı ve yokluğu hiçbir diğer maddi ve manevi değerle kıyaslanamayacak bir olgudur.

Ekonomik büyüme ile sosyal sermaye arasındaki ilişkinin tespiti konusunda son yıllarda yapılan birçok ampirik çalışmada farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bu bağlamda Putnam (Putnam, 1995); Sosyal sermayenin insan hayatının her aşamasında kalıcı etkilerde bulunduğunu ve buna bağlı olarak, suç oranlarının azalmasında, hükümetlerin daha verimli çalışmasında ve yolsuzlukların azalmasında, etkili olduğunu tespit etmiştir. Fukuyama (Fukuyama, 2000: 57-86); güvene bağlı işlemler, maliyetlerinin azalmasında, Coleman (Coleman, 1998); eğitimde başarının artmasında, Wilkinson (Wilkinson, 1996); gelir dağılımının düzeltilmesinde, Whiteley (Whiteley, 2000: 541); ekonomik büyümenin hızlanmasında, pozitif etkilerinin olduğunu tespit etmişlerdir. Bunların içinde en önemlilerinden olan Knack ve Keefer’in yaptığı ampirik çalışmada, diğer faktörler kontrol edildiği takdirde sosyal sermayenin ekonomik gelişmeye pozitif etki sağladığı ortaya çıkmıştır (Knack ve Keefer, 1997: 1286). Temple ve Johnson benzer şekilde yaptıkları çalışmada, sosyal sermayenin yatırımların kalitesinin artmasında ve yeni teknolojilerin kolaylıkla özümsemesinde önemli ölçüde pozitif etki yaptığını tespit etmiştir (Temple, ve Jonson; 1998: 988). Öte yandan yaptığı analizde Amerika’daki sosyal sermayenin giderek azaldığını tespit eden Robert Putnam, İtalya’nın Kuzeyi’nin Güneyi’nden daha hızlı kalkınmasını, bölgeler arası sosyal sermaye farklılığına bağlamıştır (Putnam, 1996: 70).

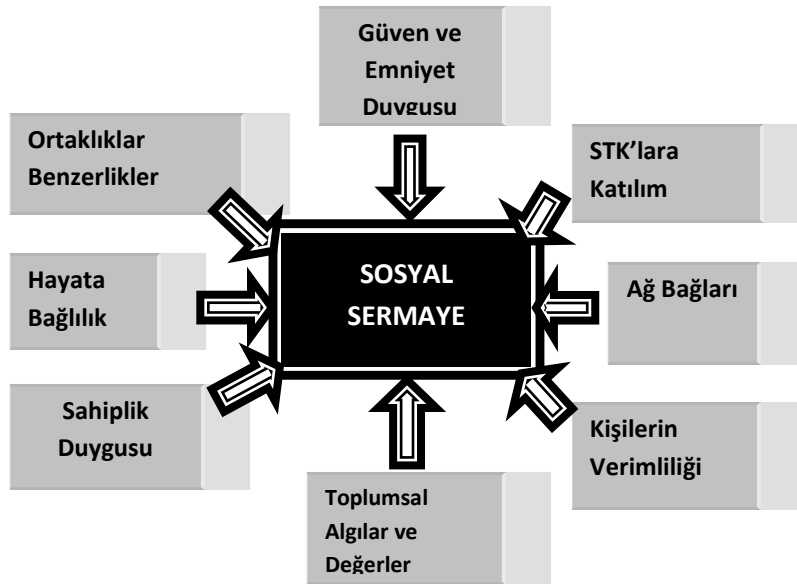
İşlem maliyetlerinin azaltılması kapsamında; güvenin ve gelişmiş iletişim imkanlarının hakim olduğu toplumlarda emek, sermaye ve zaman israfına neden olan bir çok işlemde tasarruf sağlanabilmektedir (Woolcock, 2000). Öte yandan güvenin olduğu toplumlarda, üretim maliyetlerini arttırıcı, çevre kirliliğine benzer birçok dışsallıklar asgari düzeylere

kolaylıkla çekilebilmektedir. Bu bağlamda iç güvenliğe yapılan harcamaların azalması, can ve mal güvenliğine yönelik harcama ve önlemlerin minimum seviyelerde kalması da ülke kaynaklarının daha verimli alanlarda kullanılabilmesine imkan tanımaktadır. Çünkü güvenin hakim olduğu ülkelerde can ve mala yönelik suçlarda ciddi bir düşüş görüldüğü gibi, ekonomik ve diğer amaçlı sözleşmelere bağlılık artmaktadır.

Dolaylı etkiler ise, mevcut üretim faktörlerinin daha verimli ve rasyonel kullanılmasına imkan vermesiyle gerçekleşmektedir (Glaeser, 2000: 27). Ayrıca, yolsuzlukların ve bürokratik işlemlerin azalması, demokratikleşme, insan hakları ve politik istikrarın sağlanması, üretkenliği arttırmaktadır (McMahon, 1999: 284). Çünkü söz konusu kriterlerin varlığı ilgili ülkelerde mevcut kaynakların, daha verimli oldukları olanlarda çok daha etkin olarak kullanılmasına yol açmaktadır. Öte yandan güvenin hakim olmadığı toplumlarda, ekonomik örgütler daha çok aile şirketi olarak kurulmaktadır. Dolayısıyla, dünya çapında belli bir gücü yakalama imkanı bulunmayan ve kurumsallıktan uzak olan bu tür şirketler, çoğu zaman kısa ömürlü ve sığ bir yapıya sahip olmaktadır. Söz konusu yapıdaki küçük boyutlu işletmelerin hem uzun ömürlü olamaması, hem de global düzeydeki diğer firmalarla rekabet yapamaması, ilgili ülkeler açısından ekonomik anlamda önemli bir kayıp olarak değerlendirilmektedir (Fukuyama, 2000a: 86).

Bu konuda yapılan çok sayıda çalışmayla, sosyal sermayenin ekonomik büyümeye farklı yönlerden önemli ölçüde katkı sağladığı açık bir şekilde ortaya konmuştur (Karagül ve Akçay, 2002: 88). Ancak konunun değişkenliği ve etkileşim formunun farklı oluşu, söz konusu iki faktör arasındaki birebirlik ilişkisinin tespitini zorlaştırmaktadır.

Şekil 1: Sosyal Sermayenin Bileşenleri

3. İBN-İ HALDUN'DA ASABİYET

İslam dünyasının yetiştirdiği müstesna kişilerden birisi olan İbn-i Haldun, hayatı kadar ortaya koyduğu eserlerle de büyük ilgi çekmektedir. İbn-i Haldun'un eserleri; tarih, siyaset, felsefe, sosyoloji, coğrafya ve gizli ilimler gibi sosyal içerikli oldukça geniş bir saha da kaleme alınmış çalışmalardan oluşmaktadır. Zamanında olduğu kadar, Batı dünyasında da çok büyük ilgi gören bu eserler, bilhassa İslam coğrafyasında yaşanan bugünkü meselelerin halli için de önemli bir referans kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu itibarla burada büyük İslam Filozofu İbn-i Haldun'un kısaca hayatı ve eserlerinden söz edildikten sonra meşhur eseri olan Mukaddime'de geçen *asabiyet* fikri üzerinde biraz daha detaylıca durulmaya çalışılacaktır.

3.1. İbn-i Haldun Kimdir?

İslam dünyasında ilmi ve felsefi düşüncenin durakladığı bir dönemde 1 Ramazan 732'de (27 Mayıs 1332) Tunus'ta doğan İbn-i Haldun, iyi bir gözlemci ve eleştirel yaklaşımlarıyla, yaşadığı dönemde olduğu gibi bugün de düşünce ve tahlilleriyle İslam dünyasından daha çok Batıda ilgi çeken bir sosyal bilimci olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gerçek adı, Abdurrahman ve babasının ismi Muhammet olmasına karşılık kendisi dedesinin ismi olan HALDUN (İbn-i Haldun – Haldun'un oğlu) ile ün yapmıştır. Evvela, Güney Arabistan'ın Hadramut bölgesine oradan İspanya'ya ve en son da Kuzey Afrika'ya göçerek Tunus'a yerleşmiştir. Eski ve soylu bir ailenin evladı olan İbn-i Haldun; İlköğreniminden sonra aydın bir kişi olan babasının desteği ile seçkin hocalardan akait, hadis, tefsir, fıkıh, mantık, felsefe,

matematik, tabiat bilimleri, dil bilimleri, şiir, edebiyat gibi dini ve din dışı alanlarda çok iyi bir öğrenim görmüştür. 1348'de çıkan bir veba salgınında anne ve babasıyla hocalarından çoğunu kaybetmiştir.

Tunus emirinin başkâtipliğine 20 yaşında getirilmek suretiyle oldukça çalkantılı geçecek olan siyasi hayatına başlamış olan İbn-i Haldun, Hükümdarın savaşta öldürülmesi üzerine yeni yönetimle uyum sağlayamadığından Fas'a geçmek zorunda kalmıştır. Oradaki siyasi çalkantılar üzerine iki yıl kadar hapis hayatı yaşamak zorunda kalmış, bu sıkıntılı yıllardan sonra İspanya'ya geçerek Beni Ahmer devleti adına Kastilya Krallığında elçi olarak bir süre görev yapmıştır. Kral Petro'nun cazip tekliflerine rağmen burada fazla kalmayıp, tekrar Fas'a dönmüş, ancak Fas'taki siyasi kargaşalar nedeniyle tekrar hapse düşmüş, ardından; hastalıklar, sürgünler ve Mısır'a yerleşmek için hanımını ve eşyalarını getiren geminin batmasıyla oldukça sıkıntılı bir dönem yaşayan İbn-i Haldun ileriki yıllarda kendisini yalnızlığa itmiştir.

Siyasal geçmişinin Tunus'ta da kendisini rahat bırakmaması üzerine 1382'de Mısır'a gitmek zorunda kalmış, Kahire'de, başta Sultan Berkuk olmak üzere, ileri gelenlerin geniş ilgisini gördü. Kahire medresesine müderris olarak atandı. Burada verdiği ilk dersiyle, devlet adamlarının da içinde bulunduğu izleyicilerini adeta büyüledi. Kadılık görevine getirildi ve bu görevdeki adaleti, yansızlığı ve yürekli tutumu nedeniyle beş kez görevden alındı ve yeniden atandı. Bu arada Hicaz, Kudüs ve Suriye'ye gitti. Bu son gezisi sırasında, Suriye'yi ele geçiren Timur'la görüştü. İbn-i Haldun'dan çok etkilenen Timur onu yanında alıkoymak istediye de, İbn-i Haldun bu isteği reddederek çok sevdiği ve hayatının en huzurlu günlerini geçirdiği Kahire'ye döndü. Bilim ve siyasetin verdiği iki kat yorgunlukla geçen hayatı 74 yaşında 808/1406'da Kahire'de sona erdi (Manaz, 2015, www).

3.2. İbn-i Haldun'un Mukaddimesi

Kitâbu'l-İber, Lubâb'ul-Muhassal, Şifâu's-Sâil li-Tehzîbi'l-Mesâil, Et-Târif bi İbn Haldun ve Mukaddime adlarında başlıca 6 adet kitaba imza atan İbn-i Haldun'un bu eserlerinden en fazla tanınanı şüphesiz Mukaddime adlı sosyolojik tahlilleri içeren çalışmasıdır.

İbn-i Haldun, Mısır'da kaldığı yıllarda ünlü eseri Mukaddimeyi kaleme almış o vakte kadar edindiği; siyasi, fikri ve ilmi tecrübelerinin yer aldığı bu eserle, hem coğrafyasını hem de zamanını aşan harikulade düşünceleriyle kendi ününü yüzyıllar ötesine taşımıştır. Bu eserin ilk cildinde; önce tarihi olayları neden ve sonuçlarıyla ortaya koymuş, ikinci cildinde; sosyal olayların tahlilini yaparak İslam toplumunun meselelerini ve çözüm önerilerini ortaya koydu. Üçüncü cildinde ise; geleceğe ışık tutacak önemli tespitlerde bulunarak yeni yöntemler belirledi. Ortaya koyduğu muhteşem eserde daima objektif, realist ve tecrübeye dayanan bir yaklaşım hâkim olmuştur. Toplumsal davranışların üzerinde yaşadığı coğrafi şartlarla ilişkisini, toplumsal yapıları, Din ve Devlet hayatının sınırlarını, şehir ve köy ilişkisini, iktisadi hayatı, bilgi nazariyesini, ilimlerin tasnifini ve edebiyat meselelerini ele aldı.

Genel Dünya tarihine yer verirken, özellikle Türk tarihine geniş bir bölüm ayırdı. Bu bölümde: “Bu Türklerin dünyadaki milletlerin en büyüğü olduğunu ve beşer cinsleri arasından onlardan başka ayrıca büyük bir cinsin bulunmadığını bil” diyerek okuyucunun dikkatini çekiyordu.

İslami ilimlerin her alanından, tabii ve sosyal bilimlere kadar, çağına ulaşan her konuda önemli analizlerde bulunmuş ve neticede tarih felsefesinin ve iktisat biliminin kurucusu olarak kabul edilmiştir. Ayrıca insanlık tarihinin ilk toplum bilimcisi ve sosyoloğu olma hüviyetine sahip oldu. Bu çerçevede toplum biliminin pek çok temel ilkelerini Batılı bilim adamlarından asırlarca yıl önce ortaya koymuştur. Sosyal düzenin genel esaslarında Montesqu'ya; siyaset teorisi, tarih ve sosyal psikoloji alanlarında İtalyan Makyavelli'ye; tarih felsefesi alanında Rosseau ve Ouguste Comte'ye; devletlerin çöküşü prensiplerinde İngiliz Tarihçisi Gibban'a; Pedagoji dalında ise Spencer ve William James ışık tutan yüzlerce ilkeyi ortaya koymuştur (Manaz, 2015. www).

İbn-i Haldun, muhteşem eseri olan Mukaddime'de devlet, siyaset ve toplum bilim konularını tahlil ederken, asabiyet konusuna özel bir önem atfetmiş ve bu manada birçok sosyal alanda başarının tesis edilebilmesi için ilgili toplumda güçlü bir asabiyet fikrinin varlığının gereği üzerinde durmuştur. İbn-i Haldun'un Mukaddime adlı eserindeki analizlerinde asabiyet düşüncesi o denli fazla yer almıştır ki sonraki düşünürlerin Mukaddimeyi anlama ve yorumlama çalışmaları, daha ziyade kendilerinin asabiyet düşüncesine olan yaklaşımlarına göre şekillenmiştir (Hassan, 1998: 208).

3.3. Asabiyet Nedir?

İslam dünyasının yetiştirdiği en önemli tarihçi ve sosyal bilimcilerinden olan İbn-i Haldun'un Mukaddime adlı eserinde oldukça geniş yer bulan *asabiyet* kavramı bu gün dahi üzerinde büyük emek sarf edilmesi gereken müstesna kavramlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayatının büyük bir bölümünde çok farklı coğrafyalarda, değişik ülkelerde ve birçok farklı konumdaki görevlerde bulunan, hatta sürgün ve hapis hayatı dahi yaşamak zorunda kalan ünlü İslam sosyoloğu Haldun, yaşadığı her türlü hayat tecrübesine ait analizleri kaleme alarak bugün bizlere ışık tutmaktadır.

İbn-i Haldun, kaleme aldığı tarihi bilgiler ve içinde yaşadığı çok büyük çetrefilli hayata dair sosyal olayları analiz ederken, özellikle devletlerin kuruluş, yükseliş ve çöküş hallerini büyük ölçüde asabiyet olgusuyla izah etmeye çalışmıştır.

Bu anlamda Mukaddime adlı eserinde geniş yer bulan asabiyet düşüncesinin, bu gün net kavramsal bir karşılığını bulmak bir hayli zor olmakla birlikte esasen, bir grup insanın bir arada yaşama düşüncesinin gereği, karşılıklı güven ve dayanışma fikri şeklinde izah etmek mümkündür. İbn-i Haldun'un devletlerin kurulması ve yükselmesi sürecinde olmazsa olmaz bir sosyal değer ve enerji kaynağı olarak tanımladığı asabiyet düşüncesini bugün; *gurup hissi, grup dayanışması, işbirliği fikri, dayanışma ruhu, sosyal etkileşim, askeri ruh, cemaat ruhu, birlik şuru ve ülkede fertleri birbirine bağlayan manevi bağ ve kitle psikolojisi kolektif ruh milliyetçilik* gibi daha birçok benzeri kavramla ilişkilendirmek mümkündür (Albayrak, 2000: 6) .

Mukadime'nin değişik yerlerinde sıkça geçen asabiyet kavramına İbn-i Haldun'un yüklediği anlamları ve fonksiyonlarını kısaca özetlemek gerekirse; varlığı ölçüsünde insanların otoriteye tabi olmalarını sağlar, asabiyet nesep ve sebep/gaye birliğinden doğabilir, kabilenin tüm kollarını kapsayabileceği gibi alt kolları arasında da asabiyet birliği sağlanabilir. Asabiyet; himaye, müdafaa ve hak aramanın tek kaynağı, bir başka ifade ile her türlü kolektif eylemin gerçekleşmesi için zorunlu olarak bulunması gereken sosyal bir değer şeklinde izahatta bulunmak mümkündür (Kayapınar, 2006: 105). Asabiyet, nihai gayesi mülk ve güçlü devlet olan toplumların varlığını sürdürebilmesinin en önemli sinerji kaynağı olan bir sosyal etkileşim ve enerji halidir (İbn-i Haldun, 2012: 350).

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi yaklaşımında yer alan; hayati fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, ait olma ve değerlere sahip olma ile sonunda kendin olma ihtiyaçlarını (Mark, 2006: 303). büyük ölçüde bütün toplumlarda her vakit cari olan sosyal değerler olarak kabul etmek mümkündür. İbn-i Haldun'un sosyal analizlerinde önemli fonksiyonlar üstlenen asabiyet kavramını Maslow'un ihtiyaçlar silsilesinden bağımsız ele almak mümkün değildir. Çünkü toplum adına güvenliğin ve dolayısıyla güçlü devletin olmazsa olmazı olan asabiyet olgusu, Maslow'un ihtiyaçlar silsilesindeki güvenlik ve ait olma ihtiyaçları ile doğrudan ilintili iken, diğerlerinin temin edilmesinde de önemli bir etkidir. Kabul etmeliyiz ki birincil ihtiyaç olarak kabul edilen; yeme, içme ve barınma şeklindeki fizyolojik ihtiyaçların karşılanması da tamamen asabiyetin asli temel hedeflerinden olan güvenliğin tesis edilmesine bağlıdır.

Unutulmamalı ki ekonomik, siyasi, kültürel ve eğitim alanındaki her türlü toplumsal başarının altında temel gereksinim, ilgili toplumdaki birlik şuru ve ortak tavır geliştirebilme kabiliyeti olduğundan şüphe yoktur. Söz konusu birlik, beraberlik ve dayanışma fikrinin kaynağı olan asabiyet düşüncesi, *bireyin kendisini içinde bulunduğu gruba ait hissetmesi, ona güvenmesi ondan zarar değil, fayda geleceğine inanması ve dolayısıyla kendisini ona karşı borçlu hissetmesi şeklinde tanımlanabilir.*

3.4. Asabiyetin Gayesi ve Önemi

İbn-i Haldun'un nihai hedefini mülk sahibi olmak şeklinde özetlediği asabiyet düşüncesi, (İbn-i Haldun, 2012: 349) biraz daha geniş bir izahatla; iktidar olmanın, devlet kurmanın, hâkimiyet tesis etmenin kısacası bireylerin ve de toplumun güvenliğini garanti altına almanın en önemli sosyal dinamiğidir.

Bireylerin gerek yeme, içme ve barınma ile güvenlik gibi temel hayati ihtiyaçlarının karşılanması gerekse hâkimiyet sahasının genişletilmesi şeklindeki istek ve arzuları tamamen güçlü olmayla mümkün olabilecek hallerdir. Bu gücün tesisinde ise ilgili toplumdaki asabiyet düşüncesi en önemli değerdir. Çünkü bir toplum eğer; etnik, dini, mezhep veya ideolojik temelli ya da ortak vatan ve devlet sebebiyle kendi içinde daha güçlü bir beraberlik şuurunu besleyen asabiyet fikrine sahipse, ancak o takdirde rakibine ve düşmanına karşı ya da kendinden olmayan diğer gruba karşı üstünlük kurarak hedeflerine ulaşabilecektir (Kayapınar, 2006: 92). Çünkü tarihi süreç içinde ve toplumlararası görülen en temel ilke, hep güçlü olanın kazanıp, ötekini kendisine itaate zorlamasıdır (Öztürk, -: 198). Bu gücü elde etmenin ise yegâne yolu, asabiyet olduğuna göre; ya toplumdaki asabiyet bilincinin zayıflaması ya da öteki gruptaki asabiyet fikrinin çok daha güçlü hale gelmesiyle toplumlararası denge değişir.

İbn-i Haldun, mülk ve güçlü hanedanlığın/devletin ancak kabile ve asabiyetle mümkün olabileceğini iddia ederken, mücadele ve karşı kayma enerjisinin en büyük kaynağının asabiyetle olduğundan yola çıkmaktadır. Zira imdada koşma ve savaşçılığın bu sayede mümkün olduğunu savunmaktadır. İbn-i Haldun'a göre bir kavime ait olan ve asabiyet şuru bulunan bireylerin, vatanları için, namus ve dinleri için birbirleri yerine, gönüllü olarak canlarını feda etmeleri mümkün olmaktadır. Öte yandan bedeni ve nefsanî dünyevi her türlü şeref ve arzuyu içine alan mülk sahibi olma isteği, birey ve kabileler arasındaki en büyük rekabet ve savaşların kaynağını teşkil etmektedir. Dolayısıyla iyi savaşan toplumlar, hem kendi güçlü hanedanlıklarını kurmada, hem de büyük mülklere sahip olmada diğerlerine karşı çok daha avantajlı durumdadırlar (İbn-i Haldun, 2012: 373).

Dolayısıyla İbn-i Haldun'a göre bireyin ve ait olduğu toplumun kendisini güvene alması, mülke sahip olması ve böylelikle refahı yakalaması, ayrıca güçlü bir devlet kurarak varlığını devam ettirebilmesi büyük ölçüde sahip olduğu asabiyet düşüncesiyle paralellik arz etmektedir. Kısacası asabiyet o derece önemli bir sosyal değerdir ki toplumlar için kendi kimlikleri ile refah ve güçlü bir şekilde var olabilmeleri ancak onun varlığı ile mümkündür.

3.5. Asabiyetin Doğuşu ve Kaynakları

İnsanın varlığını sürdürebilmesi için her dönemde ve coğrafyada ihtiyaç duyduğu en önemli unsur şüphesiz kendisini güvende hissetme halidir. Çünkü böyle bir ortamdan mahrum olan bir bireyin kendisi ve toplumu adına yapabileceği çok fazla bir şey bulunmamaktadır. İşte İbn-i Haldun'un asabiyet düşüncesi, esasen bu ihtiyaçtan

doğmaktadır. Dolayısıyla kendisini güvende hissetmeyen birey veya toplum, tehdidine maruz kalacağı diğer bir birey ya da topluma karşı, ortaklıkları olanlarla asabiyet kaynaklı işbirliği yapmak suretiyle karşı koyacaktır. Çünkü karşı koymak ve civanmertlik ancak asabiyetle mümkündür (İbn-i Haldun, 2012: 373).

İbn-i Haldun toplumda vücut bulan asabiyet şuurunu temelde iki kaynağa bağlamaktadır. Bunlar; aile, soy ve akrabalığa dayalı olan *nesep asabiyeti* ile ortak yaşama düşüncesinden beslenen karşılıklı işbirliğinde bulunmanın zaruret arz etmesinden kaynaklanan *sebeb asabiyetidir*. Her ikisinin kaynağı farklı olsa da doğurduğu etkiler aynıdır (Uludağ, 2012: 94-99). Nesep asabiyetindeki, diğer kişilere olan yakınlık ve güven duygusu fitri, insanın tabii olarak içinden gelen bir duygu iken, sebep asabiyetindeki etrafındaki kişilere yakın olma düşüncesi, zaruretten kaynaklanan tamamen akla dayalı bir tavır ve düşünce biçimidir. Çünkü aynı mahalleyi, şehri ve ülkeyi paylaştığın insanlarla soy birlikteliğinin olmasa dahi, karşılaşacağın muhtemel tehditler müşterek olacağından dolayı onlara karşı vereceğin savunma da ortak olmak zorundadır. Bu hal ortak tehdide karşılık, müşterek işbirliğini zaruri kılan sebep asabiyetini doğurmaktadır.

Toplumların kendilerini güvende hissetmedikleri dönemlerde aralarındaki asabiyet düşüncesi kuvvetlenirken, bu hal üzere devletin kurulup güçlenmesinden sonra aradaki güçlü asabiyet fikri zamanla zayıflar bu da devletin bekasını zora sokar. Çünkü zor zamanda işbirliği yapmanın zarureti açıkça hissedilen kişiler, kurdukları devletin sağladığı güvende olma duygusu ile rehavete kapılarak bir müddet sonra güçlü asabiyet fikrini kaybederler (İbn-i Haldun, 2012: 373, 374). Güçlü devlet yapısı, hem dış tehditlere karşı kendi vatandaşlarını korurken, hem de iç tehditlere karşı uyguladığı hukuk sistemi ile bireylere güvence sunmaktadır. Dolayısıyla kişilerin bireysel hiçbir çaba sarf etmeden devletin sağladığı imkânlarla güvende hissetmesi kişiler arası bağlılığın zamanla zayıflamasına yani asabiyetin ortadan kalkmasına neden olabilmektedir (İbn-i Haldun, 2012: 352).

Asabiyetin yoğun görüldüğü bir başka yer, bedevi hayat tarzıdır. Tarih, devlet, toplum, asabiyet ve umran konularında geniş tahlillerde bulunan İbn-i Haldun, bütün bu analizlerini, çoğunlukla *bedevilik* ve *hadarilik* olarak tasnif ettiği toplumsal gelişme süreçlerine göre yapmıştır. Tarım ve hayvancılığa dayalı doğayla iç içe ilkel hayat tarzını *bedevilik* olarak tanımlayan İbn-i Haldun, zamanın modern imkânlarıyla kurulan şehir hayatını ise *hadarilik* olarak ifade etmektedir (Uludağ, 2012: 103).

Hadari hayatına göre bedevi hayatı yaşayanlar arasındaki asabiyet düşüncesi daha kuvvetlidir. Çünkü kırsal köy hayatında yaşayan insanların birbirleriyle olan insani ilişkileri çok daha kuvvetli olmak zorundadır (İbn-i Haldun, 2012: 334). Hadari/şehir hayat tarzında ise insanların genel iktisadi ve sosyal konumları daha kuvvetli olduğundan karşılıklı işbirliğine duyulan ihtiyaç azalmakta bu da asabiyet fikrini zayıflatmaktadır.

3.6. Asabiyet ve İslam

Asabiyet kavramı toplumumuzda daha ziyade menfi boyutu ile bilindiğinden, insanımız bu kavram üzerine yapılan her türlü çalışmaya genellikle mesafeli bir duruş sergilemektedir. Kuranı Kerimde “Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanımız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.” (Hucurat, 49/13) Şeklinde açık bir ayetle, insanların yaratılışında bir dizi farklılıkların bulunduğu, ancak bunların bir üstünlük aracı olarak değerlendirilmesinin kesinlikle yanlış olduğu gayet sarıh bir biçimde ortaya konmuştur.

Hadislerde ise kendi kavmini üstün görme ve ona yanlış ve zulüm üzere olsa da yanlışına ve zulümüne destek olmak anlamındaki asabiyet kesin bir dille men edilmiştir. Bu manada “Asabiyet davasına kalkan, onu yaymaya çalışan, mücadeleye giren bizden değildir” (Kütüb-i Sitte 3. Cilt 141). hadisi konunun İslami boyutunu açıkça ortaya koymaktadır. Hz. Muhammed döneminde insanların zulümde başkasına yardım etmesine vesile olan en önemli etken kavmi beraberlik, yani kan bağı idi. Bu halin devam etmemesi için kesin bir tavır koyan Hz. Muhammet, kişinin kendi akrabalarını, soyunu sevmesinin, fitri bir mesele olduğunu dolayısıyla böyle bir sevginin yanlış olmadığını da belirtmiştir.” (Kütüb-i Sitte 3. Cilt, 142)

Kişinin kendi kavmini yanlış üzere iken desteklemesi anlamındaki asabiyetçiliğinin yasaklanmış olması, bugün bizleri farklı asabiyet anlayışlarına sevk edebilmektedir. Mevzu hadiste men edilen, kişinin kavmini desteklemesi değil, onun yanlışını desteklemesidir. Dolayısıyla günümüz şartlarında ait olduğumuz; siyasi parti, sendika ve dernek üyelerine, cemaat mensuplarına ve hemşerilerimize, ayrıca siyasal yakınlık hissettiğimiz kişilere gösterdiğimiz, hakkaniyete uymayan her türlü davranış ve onlara sağlanan haksız kazançları da men edilen asabiyet anlayışı içinde ele almak mümkündür.

İbn-i Haldun'un bahsettiği asabiyet ise hadislerle men edilen asabiyet anlayışından tamamen farklıdır. Yukarıda bahsedildiği üzere, Mukaddime de geçen asabiyeti, bireysel olarak yaşama imkanı olmayan insanın, sağlıklı bir sosyal düzen kurabilmesi için nesep ya da sebep temelli ortaklığı olan diğer insanlarla müşterek işbirliği yaparak, kendisini ve ait olduğu toplumu daha güçlü hale getirebilme tavrı olarak ele almak mümkündür.

Bu düşünce doğrultusunda, her bireyin zulüm üzere olmadığı müddetçe, ait olduğu kendi toplumu ve devletini sevmesi ve onun için çalışması, gerekiyorsa fedakârlıkta bulunmasını, yanlış bir davranış olarak değil, bilakis kişi için görev addedilebilecek bir tavır olarak kabul etmek durumundayız. Aksi takdirde devletin düşmanı karşısında güçsüz düşerek yenilmesinden, kişi kendisi de sorumlu olacak ve maliyetine de katlanmak zorunda kalacaktır.

4. ASABIYET VE SOSYAL SERMAYE İLİŞKİSİ

Son dönem iktisat yazınında yoğun olmakla birlikte, diğer sosyal alanlarda da sıkça rastladığımız sosyal sermaye konulu çalışmaların, ekonomik ve sosyal meselelere yeni çözüm önerileri sunduğunu görmekteyiz. Bu çerçevede özellikle iktisat yazınında para ve onun satın alabileceği maddi değerlerle sınırlı tutulan klasik sermaye anlayışına karşılık, sosyal sermaye kavramı bağlamında, bütün insani ve sosyal pozitif değerlerin iktisadi ve sosyal alanda etkinliği artırıcı, çözümü kolaylaştırıcı önemli rol üstlendiği görülmektedir. Bu durumun, ülkelerin; ekonomik, sosyal ve politik sorunlarına kapitalist anlayışın öngördüğü sınırlı sermaye anlayışı yerine, daha gerçekçi kapsamlı ve insani yeni alternatif çözüm önerileri imkanı sunduğunu kabul etmek durumundayız.

Tablo: 2 Sosyal Sermaye ve Asabiyetin Karşılaştırması

	Sosyal Sermaye	Asabiyet
Göstergesi	Toplumda karşılıklı güven düzeyi	Toplumda Aidiyet ve Bağlılık hissi
Etki Alanı	Sosyal yapı, İktisat ve Siyaset	Sosyal yapı, Siyaset ve İktisat
Karşılıklı Etkileşim	Güven, aidiyeti ve bağlılığı desteklerken	Aidiyet ve bağlılık, güveni doğurur
Besleyen Sosyal Faktörler	Adil gelir dağılımı, Adli sistemin adaleti, Müşterek değerler, Adi suçların azlığı	Ortak değerler, Tehdidin müşterek oluşu, Ortak gelecek fikri
Davranışa Yansıması	Toplumsallık, Dürüstlük, Adalet, Diğerkâmlık	Toplumsallık, Dürüstlük, Adalet, Diğerkâmlık
Birincil Amaç	İktisadi Etkinlik	Devlet Kurma/Politik Güç
Nihai Amaç	Siyasal Güç	Mülk Edinme/İktisadi Güç

Bugün her türlü modern bilimin beşiği olarak görülen Avrupa, Kilisenin bağınaz yaklaşımlarıyla Orta Çağ karanlığını yaşarken, İslam dünyasının yetiştirdiği ve İslam Medeniyetinin önemli kilometre taşlarından birisi olan İbn-i Haldun, bundan 600 kusur yıl önce kaleme aldığı eserleriyle İslam dünyasından daha çok aydınlanma sürecine yaptığı katkıyla Avrupa'da yankı bulmuştur. İbn-i Haldun'un en fazla tanınan Mukaddime adlı eserinde oldukça geniş yer bulan asabiyet düşüncesinin, yukarıda bahsedilen ve güncel bir kavram olan sosyal sermaye olgusu ile birçok yönüyle benzerlik arz ettiği görülmektedir.

Sağlıklı ve uyumlu bir sosyal düzeni hedefleyen her iki kavram, söz konusu sağlıklı sosyal bir yapıyla; iktisadi ve siyasi hedeflere çok daha kolay ulaşılabilceğini, ayrıca birçok sosyal sorunun kolaylıkla üstesinden gelinileceğini öngörmektedirler. Sosyal sermaye öngördüğü sağlıklı sosyal yapıda, güven düzeyini gösterge olarak alırken, asabiyet yaklaşımı ise aidiyet ve bağlılık hissini öne çıkarmaktadır. Ancak kabul etmeliyiz ki söz konusu kavramlar birbirlerine uzak değil, aksine her biri ötekini tamamlar niteliktedirler. Çünkü güvenin olduğu yerde aidiyet, aidiyetin olduğu yerde de güvenin olması tabii bir haldir.

Ayrıca her ikisinin de etki alanlarının sosyal yapı, iktisat ve siyaset olduğunu rahatlıkla ifade etmek mümkündür. Öte yandan sosyal sermayeyi ve asabiyeti besleyen değerlerin, genellikle benzerlikler gösterdiğini de ifade etmek mümkündür. Ancak asabiyetin biraz daha genel değerlerden, sosyal sermayenin ise özelden beslendiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Belki de en önemlisi, her ikisinin varlığı; toplumsallık, dürüstlük, adalet ve diğerkâmlık gibi pozitif davranış kalıplarının yaygınlaşmasına yaptıkları katkıdır. Nihayetinde ise sosyal sermayenin iktisadi etkinlikten yola çıkarak politik güce ulaşmayı hedeflediğini, asabiyetin de öncelikle politik gücü elde ederek, mülk edinmek suretiyle iktisadi gücü yakalamayı amaçladığını ifade etmek durumundayız.

5. SON SÖZ

Üzerinde bulunduğumuz Dünya'ya yaşamak üzere gönderilen insanoğlu bu hayatını; rahat, huzurlu ve güven içinde sürdürebilmesi için sürekli iki alanda mücadele vermek zorunda kalmış ve kalmaktadır. Bunlardan ilki üzerinde yaşadığı ve yararlanması için kendisine bahşedilsen doğa iken, diğeri kendisidir. Kabul etmeliyiz ki bireyin kendi menfaati için kendisine set çeken en önemli engel hem birey olarak kendisi, hem de çevresindeki diğere insanların oluşturduğu sorunlar anlamında insanoğlu olarak yine kendisidir.

Çalışmamızın konusu olan sosyal sermaye ve asabiyet yaklaşımları, ortaklaşa olarak insanın kendinden doğan engelleri ortadan kaldırmayı ya da en aza indirmeyi hedefleyen iki ayrı çalışma alanıdır. Çünkü her ikisi de insanın bu dünyada, refah ve güven içinde hayatını devam ettirebilmesi için uyumlu bir sosyal düzenin gereği üzerinde durmaktadır. Kabul etmeliyiz ki ancak uyumlu bir sosyal yapı sayesinde insan kendisi için gerekli olan rahat ve güvenli ortamı tesis edebilecektir.

Sosyal sermaye olarak tanımlanan bir toplumdaki yüksek güven düzeyi, esasen sağlıklı ve uyumlu bir sosyal yapıyı öngörmektedir. Çünkü birbirine karşı güven duyabilen bir toplum, aynı zamanda bir birisinden tehdit beklemiyor demektir. Neticede sosyal bir varlık olan bireyin, güvendiği ve tehdit beklemediği diğere insanlara karşı çok daha toleranslı, sabırlı ve fedakâr bir davranış kalıbı içinde olacağından şüphe yoktur. Nihayetinde karşılıklı olarak bir birlerine güvenen kişilerin oluşturacağı bir sosyal yapının, ekonomik ve politik alandaki başarısı bu yapıda olmayanlara nispetle çok daha iyi olacaktır.

Benzer şekilde, birey olarak bu dünyada yaşaması mümkün olmayan kişinin, asabiyetin öngördüğü aidiyet ve bağlılık hissettiği gruba karşı takınacağı tutum, diğere nispetle çok daha olumlu, toleranslı diğerkâm ve sabır üzere olacaktır. Ancak böylesi bir sosyal grup ortak tavır ve eylem geliştirerek kendi siyasi ve iktisadi geleceklerini garanti altına alabileceklerdir.

Görüldüğü şekliyle insanın kendisiyle olan mücadelesinde dikkat çeken iki kavram olan; sosyal sermaye ve asabiyet yaklaşımlarının, önemli imkânlar sunduğuna şahit olunmaktadır. Bu bağlamda insanoğlunun refahı, güvenliği ve huzuru için yapması gereken ilk faaliyet, sağlıklı, uyumlu ve dinamik bir sosyal yapının oluşturulmasıdır. Bunun için ise toplumda; farklılıklar yerine ortaklıkların, sorumsuzluğu öne çıkaran özgürlük yerine sosyal sorumluluğa vurgu yapan içtimali bir anlayışın, bireycilik yerine toplumsallığın öne çıkarılması gerektiği kanaatindeyiz.

Yararlanılan Kaynakça

- ALBAYRAK, A., (2000), “Bir Medeniyet Kuramcısı Olarak İbn Haldun”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sayı: 9, Cilt: 9.
- BASSANI, A. ve Scarpetta, S. (2001), “Does Human Capital Matter For Growth in OECD Countries Evidence From Pooled Mean Group Estimates”, *Economic Department Papers*, No: 01/282.
- BJORNSKOV, C., (2005), The Multiple Facets of Social Capital”, *European Journal of Economics*, May, 2005.
- BURSALIOĞLU, Sibel; (2007), “İbn-i Haldun Sosyolojisinde Asabiyet Bağları, Devlet Ve Kamu Maliyesi”, Celal Bavar Üniversitesi, S. B. E. SOSYAL BİLİMLER Yıl 2007 Cilt: 5 Sayı :2, ss. 43-56.
- COLEMAN, J. 1988. “Social Capital in the Creation of Human Capital” , *American Journal of Sociology*, 94 Supplement S95-S120. University of Chicago.
- FUKUYAMA, F. 2000. “Social Capital and Civil Society”, *IMF Working Paper*, No: 00/74. s. 9.
- FUKUYAMA, F. 2000a. *Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, Çev.: Ahmet Buğdaycı. Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, No: 370, İstanbul, ss. 57-86,15.
- FUKUYAMA, F., (2000), *Güven Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, Çev.: Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No: 370.
- GLAESER, E., LAIBSON, D., SACERDOTE, B. 2000. “The Economic Approach to Social Capital”, *NBER Working Paper*, No: 7728. s. 27.
- HASSAN, Ü. (1998), “İbni Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi” (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları).
- [HTTP://www.turkuazedebiyat.com/07.07.2015](http://www.turkuazedebiyat.com/07.07.2015) Ülker Nihal Manaz – Dr Abdullah Manaz
- [HTTP://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp/06.07.2015](http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp/06.07.2015)
- İBN-İ HALDUN, Çev. S. Uludağ, (2012), *Mukaddime I*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- KARAGÜL, M., (2012), *Sosyal Sermaye Kapitalizmin Kör Noktası*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- KARAGÜL, M., AKÇAY, S. 2002. “Ekonomik Büyüme ve Sosyal Sermaye: Ampirik bir Kanıt” *İktisat İşletme ve Finans*, Eylül eki, s. 88.

- KAYAPINAR, A. (2006), "İbn-i Haldun'da Asabiyyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım", İslam araştırmaları Dergisi, Sayı, 15, ss. 83-114.
- KNACK, S. and KEEFER, P. 1997. "Does social capital have an economic pay off?" *Quarterly Journal of Economics*, Vol 112, no. 4. ss. 1286, 1271.
- KÜTÜB-İ SİTTE, "Hadis Ansiklopedisi, 3. Cilt, Hazırlayan: İbrahim Canan, Akçağ Yayıncılık.
- MANAZ, Ü., ve Manaz, A., 2015, "İbni Haldun", www.biyografi.net; erişim: 15.07.2015.
- MARK E. KOLTKO-Rivera (2006), "Rediscovering the Later Version of Maslow's Hierarchy of Needs: Self-Transcendence and Opportunities for Theory, Research, and Unification", *Review of General Psychology* Vol. 10, No. 4, 302–317.
- McMAHON, W., *Education and Development: Measuring The Social Benefits*, Oxford University Press, Oxford, s. 284.
- NARAYAN, D., CASSIDY, M. F. 2001. "A Dimensional to Measuring Social Capital: Development And Validation of a Social Capital Inventory", *Current Sociology*, Vol. 49-2. s. 67.
- OECD. 2001. *The Well-being of Nations, The Role of Human and Social Capital*, ss. 41,43,45.
- ÖZTÜRK, A.,(--), "Düzenin Meşruluğu Sorunu Bağlamında İbn-i Haldun Felsefesinin Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, No: 63-1.
- PUTNAM, R. 1995. *Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community*, New York.
- PUTNAM, R. 1996. *Who Killed Civic America*, *Prospect*, March. s. 70.
- SARIBAŞ, (2010), "Kantian Altruism in Economics and Ibn Haldun", *MPRA Paper* No. 26904, Posted 5. November 2010: Online at <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/26904/>
- SCHULLER, T. 2000. "The Complementary Roles of Human and Social Capital", *The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-being*, Konferans Metni, OECD, Mart, Quebec. ss. 3,8-9.
- SIEGLER, V. (2014), "Measuring Social Capital", *Office for National Statistics*.
- TEMPLE, J. 2000. "Growth Effect of Education on Social Capital in the OECD Countries", *OECD Working Paper* No: 00/36. s. 23.
- TEMPLE, J., JONSON, P.A. 1998. "Social Capability and Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 113, No.3. s. 988.
- ULUDAĞ, S., (2012), *İbn Haldun Mukaddime 1*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- WHITELEY, P. F.2000. "Economic Growth and Social Capital", *Political Studies*, Vol.48. s. 541.
- WILKINSON, R. 1996. *Unhealthy Societies: The Afflictions of Inequality*, London: Routledge,.
- WOOLCOCK, M. 2000. "The place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes", *The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-being*, Konferans Metni, Human Resources of Canada and OECD, Quebec.
- YÜLEK, Murat. "İçsel Büyüme Teorileri Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine", *Hazine Dergisi*, 1997, No: 6, ss. 1-15.